

Journalist – medieteknikens offer eller herre?

LARS RAMKLINT

Journalist – medieteknikens offer eller herre? Det är frågan som jag ska närma mig efter att ha diskuterat hur dels journalistyrket, dels medietekniken utvecklats.

Det journalistiska uppdraget kan beskrivas vara att samla in, formulera och redigera nyheterna. Man kan tillägga att detta ska göras med kritisk blick och efter bedömning av sanning och relevans. Man kan också säga att journalistens uppgift alltid varit – och förblir – att berätta en historia och göra det bra.

Journalisten drivs av nyfikenhet och vetgirighet. Nyfiken på människor och på samhället med en drivkraft att ta reda på hur saker hänger ihop, uppfylld av vilja att förmedla resultaten av sitt sökande till en nyhetstörstande allmänhet, inte sällan sporrad av den egofixerade exhibitionism, vars högsta belöning är en bildbyline eller en fet rad med författarens namn över artikeln.

Receptet på en bra nyhetsartikel är oförändrat att svara på frågorna: När?, Var?, Hur?, Vem? och Varför? Men sättet att bedriva nyhetsarbetet har förändrats, särskilt under de senaste hundra åren. De stora förändringarna daterar sig till tidigt 1900-tal. Då först utvecklades journalistyrket till att omfatta en rad specialister – redigerare, reportrar, utrikesredaktörer, sportjournalister och så vidare. Äldre är däremot den statustyngda befattningen som korrespondent. Ja, den är faktiskt äldre än den svenska pressen, som brukar ges födelseåret 1645, då Ordinarie Posttidender började utkomma. Men Axel Oxenstierna hade redan ett årtionde tidigare utsett en korrespondent – Anders Svensson Odell – som rapporterade från Helsingör om vad han läst eller uppsnappat i samtal med resande. När Ordinarie Posttidender började utkomma var de många krigskorrespondenserna ett inslag som förmedlade närvarokänsla och tydde på journalistiskt hantverk.

Under de 200 första åren var – vill jag påstå – saxon redaktörens viktigaste arbetsredskap; tidningarna fylldes av notiser klippta ur internationella tidningar. Och inget ont i det – att klippa och klistra har långt fram i våra dagar varit ett

viktigt inslag i arbetet på en redaktion. Det är en journalistisk arbetsmetod likaväl som att söka information i officiella handlingar eller genom intervjuer – tänk att det personliga samtalet eller utfrågningen som journalistisk arbetsmetod faktiskt inte är mer än 120 år gammal i svensk press.

När man kan börja tala om yrkesjournalister så handlar det inte bara om arbetsmetod utan om att man kan leva på inkomsten och socialt stå för det, vilket inte var självklart i mitten av 1800-talet, då Sydsvenskans redaktör Bernhard Cronholm klagade:

Väl kan man få se aktade personer skriva en eller annan artikel i tidningen, men den som är rädd om sitt namn och goda rykte vill icke blifva känd som tidnings-skrivare.

Detta var knappast de bästa förutsättningarna för att rekrytera medarbetare till tidningarna. Och ännu för ett sekel sedan var journalisterna rätt illa ansedda – att de kallades murvlar var inte precis en hederstitel. Men yrkeskåren var också en rätt brokig samling, som ofta levde ett bohemiskt liv, till stor del som konsekvens av arbetsvillkoren. Det var rutin att man arbetade ett middagspass, sedan hade en lång rast och så återvände till tidningen sent på kvällen för att avsluta arbetet med nästa dags tidning. Inte underligt att den arbetsrytmen gav många tillfällen till krogsttningar i gamla Klara.

Förändringen kom med de moderna dagstidningarna som skapades efter amerikanska förebilder och som gjorde tidningarna till en folklig angelägenhet. Mot slutet av 1800-talet fanns alla förutsättningar för en sådan utveckling – å ena sidan marknaden i form av en urbaniserad, läskunnig allmänhet, som inte minst som en del av demokratiseringen sökte samhällsinformation ... å den andra sidan tekniska genombrott som billigt tidningspapper av trä och snabbare produktionsteknik, som gjorde att en dagstidning kunde säljas för en blygsam slant. När Stockholms-Tidningen startades pressades lösnummerpriset till 2 öre mot de 10 öre som konkurrenterna tagit.

Årtiondena kring sekelskiftet 1900 var tidningarnas guldålder. Tidningarna blev fler och fler och 1919 nåddes kulmen – då hade Sverige 235 dagstidningar. I dag finns ca 160, men de skulle ha varit färre om inte det statliga presstödet med 440 miljoner kronor om året gett konstgjord andning åt svaga andratidningar. Denna succé för dagspressen innebar givetvis också en förändring av journalistyrket. När Journalistföreningen bildades 1891 fanns 100 journalister i Stockholm – i dag är de 3000.

Vad den utvecklingen inneburit beskrivs av Olof Lagercrantz i detta citat:

I detta sekels början stod journalisten vid dörren och såg samhällets stöttepelare på podiet. Journalisten hörde folket, vanliga människor, surra kring sig. Det var en nyttig skola. För vart decennium har mediefolket tagit ett steg framåt i salen. Snart var journalisten framme och rätt som det var satt han/hon däruppe bredvid högheterna.

Man kan tycka att Lagercrantz generaliserar och beskriver förändringarna i alltför kritisk ton. Men visst, vi har kommit långt från ringaktade murvlar till mediefixstjärnor, inte minst i tv.

Förändringarna kan förklaras både av ändrade attityder i samhället och av yrkets ovedersägliga professionalisering. När jag började som journalist 1953 fanns ingen annan väg in i yrket än att börja praktisera det som volontär. Ett decennium senare, 1964, fick Sverige sitt första journalistinstitut och sedan 1967 är journalistutbildningen flerårig akademisk. Yrket hade professionaliserats. Kraven på journalisterna har skärpts om man ser hur olika samhällsfrågor, globala händelser, medicinska nyheter, näringslivsbevakningen osv. behandlas i tidningarna. Dessutom måste journalisten lära sig behärska den nya informationsteknologin både för att inhämta och förmedla nyheter. Journalisterna har också förborgerligats. Bohemerna är borta, även journalister ska hämta barn på dagis på bestämda klockslag. Och journalistyrket ger ekonomiskt en ersättning som tillåter ett liv som inte behöver vara så olik deras som journalisterna har att bevaka – makthavare inom samhälle och näringsliv. När jag började som journalist var det inte självklart med en lön som motsvarade vad mina studentkamrater kunde räkna med som t.ex. lärare eller tjänstemän. Numera har journalistlönerna väl distanserat den offentliga sektorns, men når väl inte alltid upp till vad en näringslivskarriär kan ge. Säkert har därmed inte bara omvärldens syn på journalisterna förändrats utan också deras självbild och värderingar. Lagercrantz' iakttagelse att journalisten stigit framåt i salen är därför riktig.

Därmed över till rubrikens andra ord, medietekniken. Den är ofrånkomligen förbunden med det journalistiska uppdraget. Jag vill beskriva journalistens uppdrag som en länk i nyhetsförmedlingen. Han/hon är å ena sidan beroende av teknik för inhämtning av nyheter och å den andra teknik för att delge allmänheten dessa nyheter. Hur har inte dessa medietekniska förutsättningar förändrats över tiden. Nyheter sprids i allt snabbare takt och numera i stort sett oberoende av avstånd. Det som förr tog dagar och veckor att nå oss, kan vi nu höra och se när det sker. Nyhetsförmedlingens historia är i stora stycken de moderna kommunikationernas historia, där telegrafan och järnvägen står för de stora sprången. Som jag nämnt var pressens viktigaste nyhetskälla länge andra tid-

ningar, som man prenumererade på och som – liksom egna korrespondenters brev – anlände med poststryttare eller fartyg. Säkert var dessa nyhetskällor flera veckor gamla, men likafullt var de nyheter när de nådde den svenska tidningsredaktionen. I mitten av 1800-talet började telegrafväsendet byggas ut. Givetvis kastade sig tidningarna över denna nymodighet, men utvecklingen bromsades av att det var dyrt – två riksdaler för 20 ord fram till 1865, då telegraftaxan halverades. Det var därför i regel kortare meddelanden som telegrafiskt kom till tidningarna. När Göteborgs Handels- och Sjöfarts Tidning 1863 hade ett 250 ord långt telegram från Stockholm om representationsreformen var det en sensation och ett evenemang som krävt särskilda förhandlingar med telegrafverket. För utlandstelegrammen uppstod nu särskilda nyhetsbyråer som skaffade hem nyheten till Sverige och sedan med mer konventionella metoder spred den vidare till sina abonnenter, tidningarna. Eftersom de svenska journalisterna var så beroende av utländska tidningar som källor blev järnvägsnätets utbyggnad till en början väl så viktig som telegrafen. Det kan Dagens Nyheters tillkomst ge exempel på. När Rudolf Wall planerade sin nya tidning valde han morgonutgivning eftersom man då skulle kunna få med nyheter ur utrikes tidningar som anlänt med tåg kvällen innan. På den tiden, 1864, var inte järnvägsnäten norr och söder om Stockholm sammanknutna, utan tågen söderifrån stannade vid Liljeholmen. Rudolf Wall kom överens med stinsen på Liljeholmen om att denne för DN:s räkning skulle prenumerera på flera utländska tidningar. I DN-husets presshistoriska museum finns den läderväska som användes för att varje kväll hämta de nyanlända tidningarna på Liljeholmen och frakta dem till redaktionen i Gamla stan – och därmed slå konkurrenterna med ett halvt dygn. Att alla stockholmstidningar etablerade sig i Klarakvarteren på 1870-talet var för övrigt en direkt följd av att järnvägen 1871 drogs fram till den nya Centralstationen.

Några år senare tog telenätet över alltmer. En bit in på 1900-talet kom teleprintern – eller fjärrskrivmaskinen, som den kallades – som innebar ett stort framsteg för tidningarna. Nu skickades inte längre telegram med Morse, utan texten överfördes i läsbart skick bokstav för bokstav. Ur teleprintern rann nyheterna i en ständig ström av telegram. Men även denna innovation var till en början exklusiv. Långt in på 1930-talet hade t.ex. Sydsvenskan ingen teleprinter utan fick telegrammen utskrivna och hektograferade, som den tidens primitiva kopieringsmetod hette, med bud från TT (Tidningarnas Telegrambyrå) några kvarter bort. Och på Vetlanda-Posten – en tredagarstidning där jag arbetade hösten 1953 – fanns då fortfarande ingen teleprinter utan på utgivningsdagar-

nas morgnar användes systemet med »rytare» – vi kopplades per telefon till TT i Stockholm, där man läste upp telegrammen, medan vi snubblade över tangenterna på våra gamla skrivmaskiner. Andra, lite mer avancerade tidningar, hade skaffat sig inspelningsapparater med vaxrullar som man spelade in de upplästa meddelandena på. Den tekniska förbättringen såg jag i funktion ett halvår senare på Jönköpings-Posten. Under mina första decennier i yrket var telefonen det mest använda hjälpmedlet att få hem nyheter. I andra ändan av linjen på redaktionen satt telefonmottagaren med sina vaxrullar och spelade in samtalet. Det gällde att vara tydlig och bokstavera alla svåra ord för att det skulle bli rätt i tidningen.

Under hundratals år var korrespondentens informationsövertag att han befann sig på platsen för händelserna i t.ex. ett främmande land och där kunde läsa tidningarna och så småningom lyssna på radio och se på tv. När något hände meddelade korrespondenten hemmaredaktionen – förr per brev sedan per telegram och i senare tid per telefon. Detta ändrades drastiskt i slutet av 1980-talet då CNN började sina nyhetssändningar, som kunde ses runt om i världen. Nu kunde hemmaredaktionen i realtid se och följa sådant som hände och, om det ville sig illa, ringa till korrespondenten och slå larm. Sedan dess har de stora internationella tidningarna – korrespondentens bästa källor – blivit globalt tillgängliga på Internet. Om korrespondenten ska motivera sin för tidningen mycket dyra utlandsvistelse gäller det sannerligen att han kan bidra med insiktsfulla analyser och bakgrundsartiklar.

När det gäller den medieteknik som underlättar nyhetsinhämtning och rapportering till hemmaredaktionen har journalisterna utan tvekan förstått att göra sig till herrar över tekniken. De första datorerna som vi fick till vår hjälp kan med viss tvekan kallas bärbara, men låt gå för flyttbara. De var ett slags utbyggda skrivmaskiner med bubbelminne. När man skrivit färdigt sin artikel ringde man upp redaktionen och lade luren i speciella muffar på datorn, så snurrade texten i väg via akustiska modem. Men missöden hände lätt. Om t.ex. en telefonist gick in på linjen blev resultatet pannkaka. Befinner man sig då på andra sidan jordklotet och pressläggningen närmar sig kan det bli svettigt, det kan jag intyga.

I mitten av 1980-talet kom portföljdatorerna. De första var rätt enkla grejor. Man såg bara några raders text och fortfarande användes akustiska modem med muffar på telefonluren. Men det gick att sitta direkt på sportläktaren och skriva ett referat och sända hem det. Det var ett stort framsteg.

Nästa tekniska utvecklingssteg blev moderna pc:ar för tvåvägskommunikation. Nu kunde reportern inte bara smidigt lämna sin text, han kunde, var han

än befann sig, koppla upp sig mot TT:s nyhetstelegrambas eller tidningens textarkiv för att komplettera sina egna kunskaper. Överföringen blev också snabbare och tillförlitligare.

I dag bär reportern självklart telefonen i fickan och kan använda datorns alla möjligheter till kommunikation via mobiltelefonen, vilket är en fantastisk utveckling för reportern på fältet.

I dag när en pc finns i snart sagt varje hem och självklart används för kommunikation och informationssökning är det svårt att förstå att det bara är 20 år sedan journalisterna ansåg att rätten att fortsätta skriva på den gamla Haldan var ett fackligt krav värt att slåss för.

För att förstå det är det nödvändigt att se framåt i nyhetsförmedlingens kedja, alltså på de länkar som tar vid efter journalisten.

Jag kan göra den historiska återblicken kort. Tekniken för att framställa en tidning förändrades inte mycket under de tre första hundra åren efter Gutenberg. Boktryckaren plockade typer ur sitt kast och rad för rad växte texten fram i hans sätthake. Raderna blev till spalter och sidor, som fram till i början av 1800-talet trycktes i enkla pressar. Så kom cylinderpressen som ökade tryckhastigheten. På 1830-talet skaffade Aftonbladet som första svenska tidning en ångdriven snällpress. Tidningsframställningen tog de första stegen från hantverk till industri. På några år i början av 1870-talet fördubblades antalet maskinpressar i Stockholm till 95. Men fortfarande kunde en sådan press bara framställa frysida tidningar. Först på 1900-talet – på DN 1909 – kom rotationspressen som innebar fler fast mindre tidningssidor.

Så kom sättmaskinen, den s.k. Linotypen, i slutet på 1800-talet, där sättaren via ett tangentbord fick gjutformar av mässing, en för varje bokstav, att falla ned och bilda en rad som göts i bly. Om en skicklig handsättare klarat 2000 bokstäver i timmen så klarade Linotypen 6000. Och ännu snabbare gick det när man på 1950-talet lät snabba maskinskriverskor – perforatriser – stansa en hålremsa som sedan matades in i sättmaskinen.

Allt detta innebar samtidigt att en rad nya yrkeskategorier kom in mellan journalisten och läsaren. Först var det bara boktryckaren och hans medarbetare, sedan tusentals anställda i Stockholmspressen och de organiserade sig i yrkesförbund. Inom grafikerkåren fanns handsättarklubbar, maskinsättarklubbar, klubbar för stereotypörer, kemigrafer (som framställde klichéer för bildåtergivning) och tryckare, alla tidigt fackligt medvetna och var och en med en stolt yrkesidentitet.

Fram till 1970-talet var gränsdragningen mellan grafiker och journalister

mycket distinkt. Nåde den journalist som lyfte en blysats i DN-sätteriet. Han fick lära sig var gränsen gick mellan grafiskt och journalistiskt arbete. Journalisten bestämde sidans utformning genom skisser och anvisningar, men handsätaren/ombrytaren bröt sidan, lade in brödtexten och rubrikerna, spaltlinjerna och klichéer och tog ett »klapp» eller avdrag på vilket journalisten kunde se och godkänna resultatet.

När den nya tekniken nådde tidningsbranschen ansåg journalisterna sig till en början inte berörda av att blyet byttes mot fotosättmaskiner och att ombrytningen innebar att grafikern monterade texten i form av pappersremсор, som kom ur fotosättmaskinerna. Maskinsättaren slapp ett bullrigt och hett arbete med flytande bly. Blåskjortan åkte av, i ledig fritidsklädsel satt han omskolad framför en dataskärm och skrev in journalisternas texter. Arbetsmiljön förändrades drastiskt från en proletär industrimiljö till svalt kontorslandskap, där man inte längre av klädseln kunde skilja yrkeskategorierna grafiker och journalister från varandra. Bildskärmen, som vi sa, hade blivit grafikerns arbetsredskap och journalisten var nöjd med sin gamla skrivmaskin.

Tidningarna insåg emellertid att om journalisterna började skriva på dator så skulle en del av grafikernas arbete bli överflödigt. I USA utnyttjades rationaliseringsmöjligheterna hårdhänt. I Europa fick striden bl.a. i Danmark till följd av Berlingske Tidende i månader hindrades av grafikernas strejker.

På den svenska landsorten hade omställningen inletts redan på 1960-talet, då många tidningarna gick över till fotosättning och offsetpressar. Men på t.ex. DN fanns blyet kvar till 1978. Teknikbytet försvårades av fackliga gränstvister. Inte utan fog befarades att de starka grafikerfacken skulle välja att föra striden för sin överlevnad på DN och mot branschjätten Bonniers.

Efter mycket segslitna förhandlingar kom fackklubbarna och företagsledningen på DN överens om ett gränsdragningsaval, som innebar att grafikerna i princip skulle fortsätta inskrivningen i datorerna och helt svara för den grafiska kodningen, den som avgjorde spaltbredd och storlek på rubrikerna. Journalisterna fick en mycket begränsad rätt till direktinskrivning – när det ansågs journalistiskt motiverat, vilket var för att vinna tid den sista tiden före pressläggning. Tidningsarbetsgivarna uppfattade avtalet som en olycklig kapitulation inför grafikerna och genom centrala förhandlingar fördröjdes genomförandet. Journalisterna slets mellan facklig solidaritet med grafikerna och omtanke om företaget och ytterst sina egna jobb. Personligen var jag övertygad om att det i längden inte skulle gå att upprätthålla en så meningslös och irrationell ordning som att grafikerna satt och skrev om de texter som journalisterna redan framställt i digi-

tal form. Grafikerna skulle själva komma till insikt om det förnedrande i att göra detta meningslösa dubbelarbete – långt från det konstförvantskap som legat till grund för deras yrkesstolthet.

Om nu den tekniska utvecklingen innebar minskat arbete för grafikerna, men skapade behov av mer arbete på redaktionen skulle väl i snart sagt varje annan industri omskolning varit lösningen på problemet. Men här ställde journalisternas fack till problem. Journalistiskt arbete ska utföras av journalister, hävdade de. Om grafikerna omskolas till att redigera på dataskärmen ska de organiseras av oss. Aldrig i livet, sade grafikerna.

En av mitt livs stora utmaningar var att i detta läge acceptera att bli journalistklubbens ordförande – föregången av ett rykte att vara samarbetsingenjör. Och faktiskt, vi lyckades bryta det djupa misstroendet och inleda samtal med grafikerna. Vi kom också så småningom till en överenskommelse mellan fackklubbarna och företaget.

Till min glädje kan jag konstatera att jag fått rätt när det gäller utvecklingen bort från meningslöst dubbelarbete. Det en gång mäktiga grafikerfacket är marginaliserat men för de enskilda grafikerna har nya möjligheter öppnat sig. På DN finns i dag bl.a. en motorredaktör, en teaterrecensent och en börsreporter som rekryterats bland de tidigare grafikerna. Och bland Metros grundare finns den förste tryckare som jag anställde på redaktionen – ett vågspel inte minst med tanke på hans bakgrund i avgrundsvänstern.

I dag tror jag att journalister som skriver på skrivmaskin är lika sällsynta som de var som för 30 år sedan skrev sina manus för hand – från mina arbetsplatser minns jag hur GHT:s huvudredaktör Harald Wigforss förbehöll sig den rätten.

Alla kladdiga, klippta och klistrade manus har försvunnit och i datorn växer fram en bättre genomarbetad text, när det inte längre är förenat med besvär och tidsförlust att disponera om eller att ändra en formulering.

Men enbart av godo har det inte varit att mellanhänder försvunnit. Förr gick journalisternas pappersmanus till en redigerare som läste och korrigerade, sedan till en sättare som skrev om det till grafisk sats, varefter ett korrekturavdrag av denna text överlämnades till en korrekturläsare som jämförde med journalistens manus, men också svarade för en språklig och saklig granskning av innehållet. Inte mycket återstår av dessa senare kontroller. Skribenten har i dag ett mycket större ansvar för slutprodukten.

Hur vill jag då sammanfatta att journalisten klarat sig i medieteknikens utveckling? Har han blivit herre eller offer?

När det gäller informationstekniken är journalisten helt klart en vinnare. Han

har lärt sig behärska tekniken. Helt nya kunskapskällor har öppnat sig. Via internet kan han läsa all världens tidningar, söka i all världens full-text databaser och i många västdemokratier få del av offentligt tryck och myndigheters diarier långt smidigare än när för detta krävdes en fysisk förflyttning till källorna. Journalisten kan på digitala motorvägar snabbt få fram underlag för sin rapport och lika snabbt vidarebefordra den till sitt medium, tidningen, radion eller tv-sändningen. I många fall har han gjort sig oberoende av bromsklossar och flaskhalsar som censorer, telefonister och telefonmottagare. Jag är övertygad om att den medietekniska utvecklingen i dessa stycken gett förutsättningar för en bättre journalistik.

Flyttar vi uppmärksamheten till de länkar i nyhetskedjan som följer efter journalisten är jag mindre övertygad om att journalisten är en vinnare. Det kan tyckas självklart att de tekniska landvinningarna inom t.ex. dagspressen, där en produktionskedja som innefattade rader av arbetsmoment utförda av handsättare, maskinsättare, kemigrafer och stereotypörer ersatts av en datoriserad och helt integrerad process, där den färdiga tidningssidan växer fram på dataskärmen, skulle ge en möjlighet att lämna bidrag närmare tryckstart. Den tidsvinsten skulle ge färskare nyheter och bättre tid för faktakontroll. Tyvärr är mitt intryck att journalisterna förlorat den kampen, att andra länkar i kedjan försett sig av den tidsvinsten för att rationalisera och pressa produktions- och distributionskostnader. Då tänker jag alltså på den traditionella papperstidningen. Frågan som nu anmäler sig är hur den kommer att klara sig och vilka konsekvenserna blir om dess roll övertas av t.ex. web-sidor.

Under mina dagspressår har jag lärt mig att leva med en deadline. Det har alltid funnits en tid för manusstopp som man fått planera efter. En dagspressartikel är trots allt något flyktigt. En journalist kan inte ställa samma krav på sig som den som skriver en vetenskaplig artikel. Det kommer en ny tidning dagen därpå. Man accepterar alltså att man får nöja sig med vad tiden medger. Hade man hunnit med ytterligare en koll i arkivet eller ett telefonsamtal så hade det varit bra, men bättre släppa iväg det man har än att missa pressläggningen. Som regel gick det att planera sin arbetsdag efter detta och att vara hyggligt nöjd med resultatet när det var dags att gå hem. Inträffade oväntade nyheter tätt inpå pressläggningen kunde det bli stressigt, men som regel blev det ett genomtänkt material man lämnade ifrån sig, övervägt och bedömt.

Den fara som jag kan se med internet är att journalisterna ställs inför ständiga deadlines. En uppgift skrivs snabbt in i datorn och kan i samma stund läsas av tidningens publik på nätet. Risken är uppenbar att prövningen av sanning och

relevans blir mindre gedigen är när man haft tid på sig under kanske en dag att undersöka uppgifterna.

Mot detta kan invändas att så har nyhetsbyråerna arbetat länge i konkurrens med varandra. Tidningar har nogsnamt noterat om AP eller Reuters varit snabbast med en nyhet. Men tidningsredaktörerna är professionella bedömare som snabbt söker få en uppgift bekräftad på annat håll innan den går i tryck. Kan man förvänta sig att internetsurfaren är lika kritisk till vad han ser på webben? Jag är bekymrad, särskilt som det på internet finns andra aktörer än de etablerade massmedierna och i konkurrensen med dessa, jag frestas säga skvalleraktiga, konkurrenter blir även dagstidningarnas webbredaktörer ibland väl oförsiktiga.

Ser vi framåt är det otvivelaktigt så att de snabba medierna kommit för att stanna. Den stora frågan är om det finns plats för traditionella dagstidningar vid sidan av dessa och hur de kommer att utvecklas.

Nu är det faktiskt tre kvarts sekel sedan tidningen började möta konkurrens från etermedierna, först radio sedan tv. Det var egentligen först under andra världskriget som rundradion etablerade sig som ett nyhetsmedidum. Några av oss minns den halvofficiösa tonen i TT:s nyhetssändningar och då var det svårt att föreställa utvecklingen till dagens många konkurrerande public service- och kommersiella radio- och tv-kanaler. I grunden har tidningen som idé förblivit sig väldigt lik trots den nya konkurrensen. Papperstidningen är än så länge överlägsen digitala medier genom att den kan läsas var som helst – på bussen eller i badet – men den fördelen kan komma att utjämnas. Ändå är själva dagstidnings-idén – att man varje dag serveras en ny sammanställning av texter av de mest skriftande slag – nyheter, kommentarer, bakgrundsartiklar, möten med människor, skämt och allvar. Jag skulle lite fräckt vilja påstå: Tidningen är för den som vill bli överraskad, internet är för den målmedvetne som vet vad han söker. Sedan kan distributionen av tidningen komma att förändras. Jag tror att det aldrig mer kommer att byggas tidningsfabriker som den DN-Expressen satsade miljarder på för tio år sedan. Givetvis kommer tidningarna att ta i anspråk snabb och digital överföring så långt det går på vägen hem till läsaren. Tekniken finns för att leverera tidningen via en fax-apparat i varje hushåll och en del tror att den kan utvecklas enligt modellen print-on-demand, dvs. du avgör själv vilka sidor du vill ha levererade. Men den visionen värjer jag mig emot och tror att en tryckt tidning kommer att levereras i brevlådan än i många år. Om jag är orolig gäller det inte den intellektuella produkten tidningen, utan den kommersiella. Mass-tidningens globala succé var resultatet av en affärsidé som jag tror fransmännen vad först med – att låta läsarna komma undan med en mindre del av den totala

kostnaden och istället låta annonsörerna stå för en stor del av intäkterna. I dag betalar prenumeranterna i stort sett bara vad det kostar att distribuera tidningen, allt annat, redaktion och produktion betalas av annonsintäkterna. Det förklarar för övrigt tidningen Metros idé med gratisutdelning. Företaget sparar in distributionskostnader när läsarna själva hämtar den på lämpliga ställen.

För tidningens framtid är därför dess grepp om annonsmarknaderna viktig. Vi ser redan hur internet tar hand om vissa av de annonsmarknader som tidningarna hittills levtt gott av – t.ex. bostäder, bilar och prylmarknader. Den hittills viktigaste inkomstkällan, platsannonserna, kan komma att gå samma väg. Det skulle få konsekvenser för tidningarnas ekonomi. Det blir i varje fall inte möjligt att leverera en tidning hem i brevlådan för 6–7 kronor om dagen.

Vad som ger visst hopp är att tidningsföretagen insett att de kan bli ledande aktörer på internet genom att erbjuda annonser i både papperstidningen och på internet. Även redaktionellt har tidningarna hunnit långt med att kombinera fördelarna av de två medierna – papperstidningen innehåller välskrivna sammanfattningar medan internet erbjuder snabba nyhetskommunikéer och länkar till kompletta dokument som t.ex. den fullständiga texten till en dom eller en proposition.

Hur vill jag då sammanfatta mit svar på frågan: Journalist, medieteknikens offer eller herre ?

En länk i en kedja är definitionsmässigt inte fri. Ändå har jag, vilket kan te sig som en paradox, alltid känt att jag valt ett fritt yrke. Journalisten arbetar självständigt, tidningsföretag är inte traditionellt hierarkiska. En lysande reporter som en Jolo har både internt och externt en status som överskuggar en redaktionschef. En reporter rör sig också fritt i samhället och måste kunna kommunicera lika väl med jobbaren på verkstadsgolvet som med företagsledningen, mån om att själv inte uppfattas som företrädare för den ena eller andra gruppen. Men som en länk i tidningsindustrin noterar journalisten själv att frihetsgraderna både utvidgats och inskränkts. Men att känna sig som ett offer för medietekniken, nej det kan avfärdas som ett typiskt rubrikord. Helt omärkt av mina 40 år i yrket är jag förstås inte!

Eftertankar hösten 2011

För mina föräldrar var mötet med den första bilen en så stark upplevelse att de livet igenom kunde berätta om denna händelse. Så var det säkert för många i den generation som var född kring sekelskiftet 1900. Mötet med den nya tekni-

ken var både fascinerande och skrämmande. Ändå var det ingen som då kunde föreställa sig hur den skulle komma att förändra världen.

Även i vår tid har vi mött ny teknik vars dramatiska inflytande över vår vardag varit omöjlig att föreställa sig vid första mötet. När det gäller informationsteknologin känns det också som om den kommit smygande i små steg tills den helt förändrat vårt sätt att söka information och att ha kontakt med varandra. För en journalist var de första erfarenheterna oerhört positiva; det blev lätt att söka uppgifter via nätet och att som utsänd medarbetare snabbt lämna sin text till hemmaredaktionen. Då var det svårt att inse att den nya tekniken inte bara försåg oss med nya, utmärkta arbetsredskap, att den inom något decennium skulle rita om hela medielandskapet och få »gammelmedierna» dagstidningar, radio och tv i gungning.

Nu, åtta år efter mitt föredrag i Heimdall, är pessimismen inom tidningsbranschen mer uttalad än då. Upplagorna för svensk dagspress har minskat och tidningsutgivarna har sett sina intäkter sjunka. Hade jag haft att formulera mig i dag om framtiden för svensk dagspress hade denna utveckling givetvis påverkat min bedömning. Vad jag inte kunde förutse då var framför allt utvecklingen av de sociala medierna – bloggarna, Facebook och Twitter – som står för en helt ny dimension av medier än websidorna, som ofta är som de gamla papperstidningarna fast på Internet.

Föredraget hållet i Heimdall den 6 mars 2002.